

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНІ І НЕДИФЕРЕНЦІЙОВАНІ УМОВНО - НАСЛІДКОВІ ВИРАЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються синтаксичні та семантичні особливості диференційованих і недиференційованих умовно-наслідкових безсполучникових складних речень та їх синоніми.

Ключові слова: складне речення, безсполучникове складне речення, умовно-наслідкові відношення, диференційовані та недиференційовані вираження, функції семантичних сполучників, синтаксичні моделі, синтаксичні синоніми, форми дієслів-присудків.

Розвиток сучасного мовознавства актуалізував функціональний аналіз синтаксичних явищ, застосування якого дозволяє не тільки виявити внутрішню єдність синтаксичних одиниць завдяки спільності їх функцій, але й уточнити їх місце в граматичній системі мови. Досягається це різноаспектним підходом до вивчення синтаксичних явищ, що враховує їх функції, граматичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення. Такого всебічного розгляду потребують безсполучникові умовно-наслідкові конструкції, граматичний статус яких не має в сучасній лінгвістиці одностайного трактування. З метою глибокого теоретичного осмислення цього виду безсполучникових складних речень на прикладах з різних стилів сучасної української мови в статті буде висвітлено деякі семантико-синтаксичні, формально-синтаксичні та функціональні особливості диференційованих і недиференційованих умовно-наслідкових речень, що стане продовженням низки публікацій автора з цієї проблеми.

Безсполучникові складні умовно-наслідкові речення виділяються в окремий вид складних синтаксичних структур. Як склади конструкцій, вони входять в синонімічну парадигму складних речень, оскільки об'єднані з ними загальним значенням умовно-наслідкових відношень. Інваріантом вираження цього значення є складнопідрядне речення з компонентом умови. У ньому найяскравіше знаходить вияв умовно-наслідкового відношення предикативних частий завдяки спеціалізованим (семантичним) сполучникам (**якби**, **якщо** та ін.). Тут доречно буде згадати, що «функція сполучника (сполучного слова)... полягає не тільки в тому, щоб передати відповідне значення, але і в тому, щоб подавити, нейтралізувати всі ті смислові відношення, які можуть бути закладені як імпліцитні в лексико-семантичний зміст предикативних конструкцій» [6, 68]. Цим і визначається інваріантність складнопідрядних речень взагалі й умовно-наслідкових — зокрема.

Наявність в українській мові різних сполучників для передачі умовно-наслідкових відношень (**якби** і **якщо**) дає змогу чітко розрізнити потенційну й ірреальну умовність. Так, сполучник **якщо**, а також припустимі в мовленні сполучники **коли**, **як**, **раз**, оформляють потенційну умовність. Ілюстрацію потенційної умовності становлять хоч би такі речення, як «Юність — неюність, якщо її подвиг не кличе» (П. Тихий), «Коли нам страшно, геть ідіть з дороги» (Л. Українка), «І вже як послала тобі доля чоловіка бажаного, то хапай його обома руками...» (П. Загребельний), [«Я собі думаю: «Мене ж дядина просила взяти ще, шматочок.]. Раз просила, то чому ж не взяти?»] (І. Багмут).

Іншу групу сполучників становить набір граматичних одиниць з часткою **би** (**б**). Це — **якби**, **коли б**, **аби**. Саме завдяки цій частці вони стають елементами вираження ірреальної умовності пор.: «**Якби** я турбувавсьлиш про себе, вже б онімів давно від самоти (П. Павличко), «**Коли б** же я був соловейком, до тебе тоді б прилетів...» (Леся Українка), [«Охрім був чоловік такий добрячий,] **аби** кого побачив у біді, зараз вирятує, хоч там як утратиться» (М. Вовчок).

Отже, у складнопідрядних розрізнення потенційної й ірреальної групи досягається своєрідними сполучниками: з одного боку, з сполучниками без частки **би** (**б**), з другого — з цією часткою. Цікаво, що і в безсполучникових складних реченнях протиставлення потенційної й ірреальної умови спирається на дієслівні форми, які, з одного боку, не мають у своєму складі частки **би** (**б**), з другого — мають дієслівні форми з **би** (**б**). Не випадково тому при перетворенні безсполучникових складних речень у складнопідрядні умови, чи навпаки, модальність речень зберігається. Це твердження проілюструємо перетворенням безсполучникових складних речень у складнопідрядні. Перші три речення трансформуються в сполучникові з сполучником «**якщо**», пор. «**Якщо** одягну білу вишиту сорочку, помолодію...», «**Якщо** він приїде завтра, все стане на місце...», «**Якщо** швидко йти, біду знайдеш...», інші три — з сполучником «**якби**», а саме: «**Якби** була не своя, не вчила бтак у школі», «**Якби** підійшов ти до нього, завтра почали б торгувати», «**Якби** він мав зараз хоч крхту спокою, він би весь до краплини передав його Олі...».

Ці приклади репрезентують семантичну співвідносність безсполучникових і сполучникових складних речень з умовним компонентом. Разом з тим вони підтверджують збіг семантичних різновидів безсполучникових і сполучникових структур умовно-наслідкового плану.

Однак, це ніякою мірою не спростовує того загальноновизнаного положення про те, що повного збігу у вираженні семантичних частин сполучникових і безсполучникових речень немає.

Характер вираження предикативних частин способовими формами й формою інфінітива впливає на семантичну оформлюваність усієї безсполучникової конструкції. Одні з них здатні однозначно передавати умовність (це речення, що оформляють диференційовані відношення умови), в інших наявний синкретизм (це речення з недиференційованим відношенням умови). **Диференційованими** є такі синтаксичні відношення між предикативними частинами, які однозначно трансформуються в складнопідрядні з умовним компонентом. **Недиференційованими** вважаються такі смислові відношення між предикативними компонентами, які можна перетворити в складнопідрядні речення різного виду. Помічено, що семантичною однозначністю відзначаються передусім речення ірреально-умовної групи. У них, як вказувалось, вираження ірреальної умовності ґрунтуються на відношенні «умовний спосіб — умовний спосіб», «інфінітив з часткою **би (б)** — умовний спосіб», «умовний спосіб — інфінітив з часткою **би (б)**», «наказовий спосіб у значенні умовного — умовний спосіб».

Особливість таких конструкцій полягає в тому, що вираження ірреальності в них виникає на основі співвідношення граматично оформленої умовності в зумовленій і зумовлюючій частинах. При наявності умовності в обох частинах уся конструкція не набуває жодних додаткових семантичних нюансів. За таких умов речення однозначно (диференційовано) передають лише ірреальну умову.

Однозначними є й конструкції потенційної умови із співвідношеннями «умовний спосіб - майбутній час» і «наказовий спосіб у значенні умовного — майбутній час». Наведені нижче зразки ілюструють це: «*Була б спина — вина знайдеться*» (Нар. творчість), [*«Блюстителі, халтура - вашехоббі. Ви фабриканти вір і недовір*] *зроби вам по духовній пробі — вас забракує кожний ювелір*» (Л. Костенко). Що впадає в око в таких моделях? Передусім наявність форм майбутнього часу в зумовленій частині. Ознакою цих форм є те, що вони вказують на нездійснену ще дію, тобто дію гіпотетичну. Отже, гіпотетичність - риса майбутнього часу. Її «підтримують» у зумовлюючій частині дієслівні форми такого ж гіпотетичного значення. Це — форми умовного способу, наказового значенні умовного як функціонального варіанта умовного способу. Отже, виходить, що і в цьому випадку, як і раніше розглянутих прикладах речень ірреальної умовності, у семантичні відношення вступають форми гіпотетичної модальності. Природно, що при такому співвідношенні вони служать для вираження «чистої» умовності. Їх перетворення в умовно-наслідковий сполучниковий інваріант переконує в тому, що вони сприймаються лише з таким значенням. Пор.: «*Якщо буде спина, виназнайдеться*», «*Якщо поставити тебе біля доменної печі, знатимеш, почім лихо*» і «*Якщо зробити вам по духовній пробі, вас забракує кожен ювелір*». У складнопідрядні речення з іншим відношенням вони не трансформуються. Пояснюється це тим, що реалізацію однозначного умовно-наслідкового відношення між двома діями забезпечує наявна в зумовленій частині форма майбутнього часу, гіпотетична, а не реальна за своєю сутністю, яка в співвідношенні з формами, що також втілюють гіпотетичність, оформляє диференційоване семантико-синтаксичне відношення. У цьому їх суттєва семантична особливість.

Диференційоване умовно-наслідкове значення досить часто підкреслюється частками **то, то й, так, так і**, які стоять на початку зумовленої частини, пор. ряд прикладів - зразків народної творчості: «*Пусти уха межі люде, то чимало учуєш*», «*Дій швидко — так бридко, [дій тихо — і так лихо]*», «*Неїж цибулі — так і вонять не буде*».

Конкретну умовно-наслідкову семантику мають конструкції з *не* при предикатах обох частин, як у реченнях: «*Не люби клевети, не познасинащити*», «*Не хапай дурниці — не будеш сидіти в темниці*», (Нар. творчість). Ці спостереження дозволяють зробити деякі уточнення до традиційно висловлюваного твердження про те, що безсполучникові складні речення з огляду на відсутність семантичних сполучників не можуть передавати диференційованих семантичних відношень. Так, автори «Сучасної української мови» (М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Кващук) відзначали, що безсполучникові складні речення — «це речення особливої граматичної природи, і доцільність їх існування ґрунтується на тому, що часто з метою вислову є потреба не вживати синтаксичних відношень з різко окресленим значенням. Безсполучникові складні речення виявляються в такий спосіб конструкціями, які сприймаються різними читачами або слухачами в різних своїх відтінках, збагачують виражальні можливості мови» [1, 334]. У більш категоричній формі їх недиференційованість висловили автори тому «Синтаксис» академічної «Сучасної української

літературної мови): «Безполучникові речення обох типів відношень (однорідного і неоднорідного складу. — Н. Ч.) між складними частинами (особливо речення з загальним причинно-наслідковим значенням) і структурами переважно поліфункціональними, тобто такими, в яких значеннєві зв'язки не диференціюються і семантика речень щоразу з'ясовується через створювану контекстом ситуацію, бо ж залежить від психологічних моментів сприйняття [3, 410].

Наші дані розширюють традиційне уявлення про семантичні особливості безполучникових складних речень, умовно-наслідкового виду. Поділяючи погляди (І. Р. Вихованця, А. П. Грищенко, І. М. Ширяєва, та ін.) на безполучникові складні речення як структури, в яких у найбільшій мірі серед усіх складних конструкцій спостерігається недиференційованість відношень предикативних частин, ми все ж вважаємо, що є підстави - як мовну реальність — властивість окремих різновидів безполучникових складних речень умовно-наслідкової семантики передавати диференційовані відношення. Такими є названі вище різновиди умовно-наслідкових складних безполучникових конструкцій ірреально-умовної й потенційно-умовної модальності. Зроблене узагальнення про однозначність ірреально-умовних конструкцій ґрунтувалося на аналізі наведених прикладів. Проте беззастережно його слід відносити лише до співвідношень: умовний спосіб - умовний спосіб; інфінітив з часткою *би* (б) - інфінітив з часткою *би* (б).

На їх основі будуються безполучникові складні конструкції лише диференційовано умовно-наслідкової семантики.

Окремого розгляду потребує модель безполучникових складних умовно-наслідкових речень ірреальної й потенційної семантики із зумовлюючим компонентом, вираженим формою наказового способу. Раніше було показано вираження диференційованої умовно-наслідкової семантики на прикладі «*Май він зараз у собі хоч крихту спокою, він би весь до краплини передав його Олі*», побудованому на співвідношенні «наказового способу з умовним значенням і умовного способу». В аналізі цього речення суттєвим є вказівка на функціонування форми наказового способу в значенні умови.

Однак відомо, що це не єдина функція форми наказового способу. Вони засвідчуються і в іншій синтаксичній ролі. Коли наказовий спосіб зумовлюючої частини не має значення умови, то імперативна форма служить не ґрунтом для вираження умовно-наслідковості.

Справа в тому, що на основі моделі «наказовий спосіб — умовний спосіб» формуються безполучникові складні речення умовно-наслідкові і безполучникові складні конструкції з допустовим компонентом. Так, у конструкції «*Обладнай виробництво новою технікою, вони і далі ходили б замурзаними*» (3 газет) зумовлююча частина з предикатом у формі наказового способу не сприймається із значенням умови. Вона передає допустовість, пор.: «*Хочобладнай виробництво новою технікою, вони і далі б ходили замурзаними*». Значить, цю конструкцію слід кваліфікувати як таку, що будується не на відношенні «умова — наслідок», а на відношенні допустовості. Між тим, структурно це відношення сконструйоване так, як і речення умовно-наслідкові: «наказовий спосіб — умовний спосіб». Отже, модель однакова — семантика різна.

Показово, що в цьому відношенні від розглянутих ірреально-умовного зразка не відрізняються і конструкції потенційної умови з формою наказового способу в зумовлюючій частині. Як доводять приклади, модель «наказовий спосіб — дійсний спосіб» здатна втілювати не тільки умовно-наслідкові відношення, а й відношення допусту, наприклад: «*Відбери академію, дай академію — гострить ножа*» (Р. Лубківський). Йому відповідає інваріант: «*Хоч відбери академію, хоч дай академію, все рівно гострить ножа*».

Підтверджується раніше висловлене: одна і та ж модель уможливує творення безполучникових складних конструкцій різної семантики. Причина, очевидно, в тому, що використання форми наказового способу в переносному значенні не завжди забезпечує семантичну однозначність. Залежно від семантичного наповнення предикативних частин створюються речення різних видів: або умовно-наслідкові, або з відношенням допустовості. Навираження відношень допустовості впливає будова зумовлюючої частини, зокрема наявність антонімічних лексем. Наведену ілюстрацію з твору Р. Лубківського (У реченні представлені дієслова - антоніми «*відбери – дай*») можна доповнити й іншими зразками схожого типу наприклад: «*Крути-не верти - царем не будеш*» (Нар.творчість). Суттєву роль у таких зразках відіграє оформлення своєрідного роздуму: ствердження і заперечення. Додамо ще й таке речення, як: «*Роби - не роби - винен все одно будеш*» (3 усного мовлення). Різна семантика (умовно-наслідкова і допустова) при спільності будови дає себе знати у вияві деяких характеристичних властивостей цих видів речень. Їх зіставлення переконує в тому, що вони відмінні за ознаками гнучкості/негнучкості і за процедурою перетворення в сполучникові складні речення.

Умовно-наслідковий вид речень з транспонованим імперативом припускає вільне переміщення предикативних частин: умовний компонент не втрачає ознак умовності не залежно від того, чи стоїть він у пре- чи у постпозиції, наприклад, у випадку: [*«Певне, тому й не дано людині наперед знати своє майбутнє, знай він його, пустив би собі кулю в лоб»* (М. Олійник) — «...пустив би собі кулю в лоб, знай він його» або [*«Його сусіди розуміли, що не будь козаків, може б гайдуки і самих їх побили, [але ж і коні такі не щодня трапляються]»* (П. Панч) - «Може б гайдуки і самих їх побили, не будь козаків».

Жоден з наведених раніше прикладів речень допустової семантики не збереже ознаки допусту при перестановці компонентів. На підставі цього зіставлення можна дійти висновку, що умовно-наслідкові речення з формою наказового способу є конструкціями з гнучкою структурою, допустові — з негнучкою структурою.

Несхожість цих двох видів безсполучникових складних речень проявляється також і в тому, що вони по різному перетворюються в сполучникові. При трансформації безсполучникові складні речення умовно-наслідкового типу у сполучникові треба не тільки ввести сполучник **якщо** або **якби**, а й обов'язково змінити дієслівну форму наказового способу, пор.: «*Не будь він командиром, він і сам цього вимагав би, [сам пішов би в числі перших (М. Олійник)]* -- «*Якби він не був командиром, він і сам би цього вимагав...*». При перетворенні безсполучникових складних речень з допустовою часткою (з формою наказового способу в першій предикативній частині) форма наказового способу в зумовлюючому компоненті не змінюється, додається лише сполучник **хоч**, пор.: «*Будь титричі геніальний, у Спілку художників тебе все рівно не приймуть: [не маєш партійного білета]*» (3 газет) - «*Хоч будь тричі геніальний, у Спілку художників тебе все рівно не приймуть...*»

Отже, зіставлення двох синтаксичних моделей: формі з часткою **би (б)** в одній або в обох предикативних частинах і форми наказового способу в зумовлюючій предикативній частині — дозволяє констатувати: моделі з часткою **би (б)** — однозначні, моделі «наказовий спосіб, умовний чи дійсний спосіб» — багатозначні. І все ж, незважаючи на багатозначність моделі, у кожному конкретному реченні з огляду на семантичне наповнення предикативних частин вона оформляє конструкцію з відповідним значенням — умови чи допусту.

Це, однак, не виключає утворення таких безсполучникових складних структур, які характеризуються синкретизмом значення -- умовного і допустового. Як приклад наведемо таке речення: «*Спробуй знайти до нього підхід, щоб поговорити, як з людиною, — не знайдеш*» (з усного мовлення). Воно трансформується у складнопідрядне із сполучником **якщо** із сполучником **хоч**, пор.: «*Якщо спробуєш знайти до нього підхід, щоб поговорити, як з людиною, — не знайдеш*» і «*Хоч спробуй знайти до нього підхід..., — не знайдеш*».

Пояснення цього -- у характері вираження предикатив обумовлюючої частини. Наказовий спосіб сам по собі не служить втіленням ні умовності, ні допустовості. Значення умовності форма наказового способу набуває лише в контексті, коли він втрачає ознаки імперативності і вживається в переносному значенні. Як свідчать приклади, форма наказового способу здатна передавати й інше — переносне значення — допустовості. І в тому, і в іншому випадку переносні значення вторинні. Багатозначність виявляє себе у контексті. Контекст же буває різним. Тому одна і та ж синтаксична модель може втілювати відношення умови і відношення допусту, а може оформлювати і такі складні конструкції, у яких обидва ці значення переплітаються і чітко не розмежовуються.

Багатозначність розглянутої моделі, що передає поєднання наказового способу з дійсним, проаналізованими прикладами, проте, не обмежується. У науковій літературі заважувалось, що на основі зазначеної моделі будуються безсполучникові складні речення, друга частина яких виражає причинове обґрунтування. Підтверджують це зразки відношеннями: «наказовий спосіб — минулий час» «*Та їжте своє морозиво, розтануло ж*» (П. Загребельний), «наказовий спосіб — майбутній час» «*Не бійтесь, такого добра не сховаю*» (І. Нечуй-Левицький) [2, 121]. Приклади ці доводять, що однотипна модель може лежати в основі різних видів безсполучникових складних речень, які розрізняються за семантико-синтаксичними відношеннями предикативних частин. На одній же моделі зможуть будуватися й різні різновиди одного і того ж виду безсполучникових складних речень.

На відміну розглянутих моделей співвідношення предикативних частин безсполучникових складних речень, на основі яких утворюють конструкції однозначної семантики, решта моделей співвідносності не здатна передавати однозначні умовно-наслідкові відношення. За цією властивістю такі семантично-недиференційовані конструкції протиставляються диференційованим. Недиференційованими виявляються речення потенційно-умовного значення. Крім конструкцій,

побудованих на основі моделей «умовний спосіб -- майбутній час», «наказовий спосіб у значенні умовного — майбутній час».

Специфіка цієї групи речень, за винятком названих моделей, полягає в тому, що в них умовно-наслідкові відношення спираються головню на співвідношення форм дієслівних часів. Збіг же часових форм спричинює синкретизм умовної і часової семантики, як у реченні: *«До мови доторкнешся – м'якіше м'яких вона тобі здається»* (П.Тичина). Речення це може бути трансформоване і в складнопідрядне з умовним компонентом, і в складнопідрядне з часовою предикативною частиною, пор.: *«Якщо доторкнешся, м'якіше м'яких вона тобі здається»* і *«Коли до мовидоторкнешся, м'якіше м'яких вона тобі здається»*. Подібні приклади численні: *«Тихіше їдеши — далі будеш»*. (З усного мовл.) , *« Нападуть – обороняйся»*(П.Загребельний), *«Музики вдарять, хромових не шкода»* (Л. Костенко), *«Доситькомусь із школярів сказати Тамарі глузливе слово або злякати — Тамара реве»*. (О. Копиленко).

Цілком слушно зауважувалось, що видо-часове співвідношення предикативних частин безсполучникових складних речень є морфолого-синтаксичною базою їх багатьох видів і різновидів. Усі вони однаковою мірою часові [2, 102]. У той же час, як образно зауважує Є. М. Ширяєв, «улюбленим партнером часових відношень є умовні» [6,92]. І все ж, у кожному конкретному прикладі за семантичним наповненням предикативних компонентів, що залежить від їх лексичного вираження можна відчувати, що в реченні превалує — умова чи час.

Суттєву роль в оформленні саме умовно-наслідкового значення відіграють частки **та, та й, так, так і**, які стоять на початку зумовленої предикативної частини, як-от: *«Батько-рибалко, то й діти у воду дивляться»* (Нар. творчість), *«Швидше підеши — так застанешидома»* (З усного мовлення). Роль цих часток у передачі умовно-наслідкової семантики незаперечна. По-перше, вони сприймаються як своєрідні кореляти імпліцитному сполучнику в зумовлюючій частині. По-друге, вони не мають темпорального відтінку. Зовсім іншого значення набудуть конструкції подібного типу, якщо в другій частині стоятиме, наприклад, прислівник *тоді*, пор.: *«Знайдемо сокиру, тоді діло піде швидше»* (З усного мовлення). Це речення має виразне часове значення. Умовність стає супровідним відтінком. Отже, вираження умови чи часу значною мірою залежить від наявності «корелят» імпліцитних сполучників.

Не набувають додаткових відтінків безсполучникові складні речення з не при предикатах обох частин, як у реченні: *«Не хочеш - не кажи»*. [*Я лізти в душу силоміць не звикал*] (*Леся Українка*).

Взагалі ж умовно-наслідкові речення потенційної умови, крім перелічених вище, які здатні диференційовано передавати умову і наслідок, характеризуються синкретизмом. Досить часто безсполучникові складні речення цього різновиду ускладнюються семантичним відтінком причинного наслідку, як у реченнях: *«Ідеши удвох — дорога коротша»*, *«Прийшов Спас — бери рукавички про запас»*, *«Нема снігу -- нема сліду»*, *«Баба з воза — кобилі легше»* (Нар. творчість). Конкретно це втілюється у відношення форм граматичних часів: а) минулого та майбутнього: *«Не вродив мак - перебудемой так»*; б) теперішнього й майбутнього: *«Мала дитина — не випишися, велика дитина — не наїсишися»*, *«Ні плуга, ні ролі — випишися доволі»*; в) минулого і теперішнього: *«Приробили хлібця - - їмо, [а ні, то очима лупаємо]»* (Усі приклади взяті з усної народної творчості). Можливі випадки вираження умовності з причинним відтінком предикативними частинами, оформленими в одній і тій же часовій площині, зокрема: а) минулого й минулого часу: *«З'явилися опеньки — літо закінчилося»*, *« Кігтик застряг — пропав птах»*;

б) майбутнього й майбутнього: *«Снігу надме — хліба прибуде»*; *«На годину спізнишися — за рік недоженеш»*. Найбільш поширеним є співвідношення форм майбутнього часу доконаного виду в обох компонентах, наприклад: *«Вода розліється — сіна набереється»*, *«Раніше встанеш — більше зробиш»* (Нар. творчість), *«Скажеш інакше – загинеш»* (П.Загребельний).

У окремих прикладах констатується умовність з відтінком порівняння. Спостерігається це в реченнях до частин яких введені форми вищого ступеня, наприклад: *«Тихіше їдеши — далі будеш»* (З усного мовлення).

Засвідчуються також умовно-спонукальні структури, щовказують на можливість відношення частин різної модальності та відмінних способів. З умовно-спонукальних структур наводимо: *«Зрубав дерево — посади два»*, *«Бійсягоробців — не сій проса»* (Нар. творчість). Наведені приклади підтверджують відому в мовознавстві думку про те, що можливість недиференційованих відношень - відмітна риса семантики безсполучникових речень [5, 182].

Між тим недиференційованість вираження думки не стоїть на перешкоді широкого використання безсполучникових складних речень умовно-наслідкового значення в усному мовленні, у художніх творах і в окремих газетних жанрах.

Пояснюється це, як нам видається, тим, що в процесі комунікації виникають такі ситуації, коли не потрібне використання речень з диференційованою семантикою. У таких випадках семантична багатоплановість береться на озброєння.

Семантична багатоплановість, як свідчать факти, особливо відчутно знаходить відбиття в прислів'ях і приказках. Вони, як відомо, використовуються в різних життєвих ситуаціях. А їх здатність пристосовуватись до найрізноманітніших мовленнєвих ситуацій потребує такої синтаксичної моделі, яка відзначається синтаксичною багатозначністю, тобто передавати значення, насичене семантичними нюансами. Ось кілька прикладів: «Розпочалися жнива - будьскупишим на слова», «Пропав кинь — узду кинь», «Кукурудзу посієш до дощу — матимеш сало до борщу», «На годину спізнився — за рік не наздоженеш».

Однак і в прислів'ях та приказках можливі такі сполуки предикативних частин, які передають умову й наслідок у «чистому» вигляді. Трапляються вони рідко, але є непоодинокими. Найвиразніше умовність проступає в конструкціях з інфінітивом у ролі головного члена обох частин або лише в зумовлюючому складникові. В умовно-наслідкових прислів'ях чи приказках вираження інфінітивом головного члена в обох частинах надає конструкціям значення узагальненої умови, яка сприймається як постійна ознака. Це відчутно і в реченнях з інфінітивом в обох частинах, як у прикладах: «Силою колодязькопати — води з нього не пити», «З ремеслом дружити — в житті не тужити», і в конструкціях з інфінітивом у зумовлюючій частині та з дієсловом дійсного способу — в зумовленій. Ілюстрацію цього становлять зразки, в яких інфінітиву в зумовлюючій відповідають у зумовленій: а) форми майбутнього часу: «Не годиться богу молитися -будемо горшки накривать», б) форми теперішнього часу: «Косить — живіт болить».

Отже, залучення до аналізу прислів'їв і приказок та прикладів із художньої літератури ХХ століття, що втілені в безсполучникових складних реченнях умовно-наслідкового виду, дає можливість ще раз підтвердити висловлену раніше думку про те, що відсутність сполучних елементів у безсполучникових структурах не позбавляє їх предикативних частин можливості вступати в синтаксичні відношення і передавати відповідні значення. Разом з цим прислів'я і приказки, оформлені як безсполучникові складні речення, є незаперечним фактом реального існування речень певної семантики, а не набору предикативних частин у тексті. Що прислів'я і приказки, побудовані на безсполучниковому співвідношенні предикативних частин, є реченнями, не викликає сумніву. А це ще одне підтвердження того, що речення такої будови становлять собою синтаксичну єдність, у якій кожна з композиційних частин не може вважатись випадковою, як це спостерігається в тексті. У них синтаксична цілісність виражається ритмомелодичними засобами і співвідносністю будови їх конструктивних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доленко М.Т. Сучасна українська мова /Доленко М.Т., Дацюк І.І., Кващук А.Г. – [Видання 3-є перероблене і доповнене] – К.: Вища школа, 1987. – 350 с.
2. Дорошенко С.І. Наукові простори: вибрані праці / С.І.Дорошенко – Харків: Новое слово, 2009. – 488с.
3. Грамматические исследования. Функционально-статистический аспект // Морфология. Словообразование. Синтаксис. - М.: Наука, 1991. – 246 с.
4. Грищенко А.П. Складносуряднеречення в сучасній українській літературній мові. /А.П. Грищенко – К: Наукова думка, 1969, - 155 с.
5. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [За заг. ред. І.К.Білодіда] - К.: Наукова думка, 1972. – 515 с.
6. Ширяев Е.Н. Бессоюзные сложные предложения в современном русском языке/ [отв. ред. Д.Н.Шмелёв: АН СССР, Ин-т русс.языка] – М.: Наука, 1986. – 223 с.

В статье рассматриваются синтаксические и семантические особенности дифференцированных и недифференцированных условно-следственных бессоюзных сложных предложений и их синтаксические синонимы.

Ключевые слова: сложнопредложение, бессоюзносложнопредложение, условно-следственные отношения, дифференцированные и недифференцированные выражения, функциисемантических союзов, синтаксические модели, синтаксические синонимы, формы глаголов-сказуемых.

Syntactical and semantic features of differential and non-differential conditional-conclusive asyndetic complex sentences and their synonyms are analyzed in the article.

Key words: complex sentence, asyndetic complex sentences, conditional conclusive relation, differential and non-differential sentences, semantic conjunction, syntactical models, syntactical synonyms, predicate-verbs.